

PREGLED POVIJESTI ZADARSKOG ZDRAVSTVA

Neven SKITARELIĆ
Robert NEZIROVIĆ
Nataša SKITARELIĆ
Opća bolnica Zadar

UDK: 614(497.5 Zadar)(091)
Pregledni rad
Prihvaćeno: 10. veljače 2016.

U radu je prikazan pregled povijesti zdravstva u Zadru i na zadarskom području tijekom stoljeća. Autori na osnovi podataka iz moderne historiografije prikazuju razvoj skrbi za bolesne i nemoćne na ovim prostorima od najranijeg doba. Prikazani podatci u ovom radu prilog su istraživanju povijesti zadarskog zdravstva.

Ključne riječi: povijest zdravstva, Zadar, Opća bolnica Zadar, Domovinski rat.

RAZVOJ ZDRAVSTVENE SKRBI DO POČETKA 19 ST.

Zadarski kraj naseljen je još u starijem kamenom dobu. Iz vremena neolitika, mlađeg kamenog doba, arheolozi su na ovom prostoru otkrili brojne ljudske naseobine. U vremenu od završetka kamenog doba do pojave ilirskih plemena ovaj prostor naseljavao je pradavni narod Mediteranaca, a vrlo je vjerojatno da naziv Jader ili Jadra vuče svoje korijene još iz tih davnih, predilirskih vremena i vezan je uz neki pradavni hidrografski pojam.¹

Zadarski poluotok naselilo je ilirsko pleme Liburna, odličnih pomoraca.² U VIII. st. pr. n. e. Liburni nisu poznavali pismo. Njihovo liječenje zasnivalo se na poznavanju ljekovitih trava i na vraćanju, a znanje se prenosilo usmenom predajom.

Sredinom I. st. pr. n. e. Zadar dolazi pod vlast Rimskog Carstva. Rimljani grad u potpunosti osuvremenjuju uvođenjem vodovoda i kanalizacije, podizanjem zgrada, kupališta i teatra, a organiziraju i gradsku upravu u kojoj su postojala i dva edila koja su imala funkciju neke vrste sanitarnih inspektora te su brinuli o čistoći ulica, tržnice i živežnih namirnica.

¹ Mate SUIĆ, *Zadar u starome vijeku*, Filozofski fakultet Zadar, Zadar, 1981.; Antun TRAVIRKA, „Tri tisućljeća Zadra“, u: Antun Travirka (ur.), *Povijest javne rasvjete i elektrifikacije grada Zadra, Hrvatska elektroprivreda*, d. p. Elektra Zadar, Zadar, 1994., 7 – 49.

² A. TRAVIRKA, „Tri tisućljeća Zadra“, 7 – 49.

U to vrijeme u Zadru su već postojali liječnici *archijatri populares*, koji su primjenjivali grčku medicinu, o čemu svjedoče razni liječnički instrumenti nađeni na ovom području.³

Za Zadar je posebno teško bilo V. st., vrijeme kada su Zadrom vladali Istočni Goti i kada je grad u potpunosti razorio snažan potres. Seobom naroda i propašću Zapadnog Rimskog Carstva nastupa srednji vijek, u kojem dominantnu ulogu preuzima kršćanstvo. U skladu s kršćanskom naukom podižu se ustanove za brigu o bolesnima i socijalno ugroženima. Tako je u vrijeme vladavine Bizanta u kući gradskog priora Bazilija 559. otvoren najstariji ksenodohij – hospital za bolesne strance na ovom području.⁴ Sredina XIII. st. vrijeme je kada se odvaja priprava ljekovitih supstancija od liječenja oboljelih te se i u Zadru prvi put spominju ljekarne i ljekarnici.⁵ To je vrijeme otvaranja prvih europskih medicinskih fakulteta. Nešto ranije, u XII. st. u Bologni (1158.) osnovano je sveučilište, a potom 1222. i Sveučilište u Padovi. S tih fakulteta u Zadar dolaze i prvi liječnici, koji su malobrojni i cijenjeni, a nazivaju se *eccelente dottor*. Prvi zadarski liječnik čije je ime zapisano u jednom zadarskom dokumentu od 10. kolovoza 1252. bio je magistar Damjan. Prvi spomen kirurga u Zadru potječe od 10. lipnja 1294., a odnosi se na magistra Marka.⁶

Najveću opasnost po zdravlje stanovnika Zadra i cijele Europe predstavljala je kuga, najznačajniji javnozdravstveni problem srednjeg vijeka. Prva epidemija kuge u Zadru zabilježena je 170. godine. Na području Zadra tijekom povijesti zabilježeno je ukupno 20-ak epidemija. Epidemije kuge javljat će se povremeno sljedećih gotovo 1500 godina. Najveća epidemija kuge u Europi pojavila se 1348., a u Zadru 1619., kada se broj stanovnika Zadra sa 6000 sveo na svega 2073 osobe.⁷ Zadnja epidemija kuge u Zadru pojavila se 1678. godine.

Zdravstvene i socijalne ustanove koje su u srednjem vijeku postojale na području grada Zadra dijelile su se na hospitale, lazarete i nahodišta. I dok su hospitali imali svrhu liječenja oboljelih i povrijeđenih stanovnika, lazareti su bili prvenstveno karantene i imali su veliki značaj u prevenciji širenja zaraznih bolesti. Posebne ustanove nazvane nahodišta brinule su se o djeci rođenoj izvan obitelji.

³ Roman JELIĆ, Stjepan BARBARIĆ, „Kratki pregled zdravstva Zadra u povodu proslave 100. obljetnice pokrajinske bolnice u Zadru“, *Medica Jadertina*, 1987, 17(1-2), 5 – 15.

⁴ Roman JELIĆ, „Od hospitala rektora Bazilija do oslobođenja Zadra (559. - 1944.)“, u: Josip Dujella (ur.), *Stota obljetnica pokrajinske bolnice u Zadru 1887.-1987.*, Medicinski centar Zadar, Zadar, 1987, 11 – 30.

⁵ R. JELIĆ, „Od hospitala rektora Bazilija do oslobođenja Zadra (559. - 1944.)“, 11 – 30.

⁶ R. JELIĆ, S. BARBARIĆ, „Kratki pregled zdravstva Zadra“, 5 – 15.

⁷ R. JELIĆ, „Od hospitala rektora Bazilija do oslobođenja Zadra (559. - 1944.)“, 11 – 30.

Hospitali

Osim spomenutog hospitala rektora Bazilija u Zadru je u kasnijim razdobljima bilo više srednjovjekovnih hospitala. Od XI. do XVII. st. spominje ih se preko trideset.

Njihov kapacitet bio je obično 10 – 20 kreveta. Nerijetko su u hospitalima osim bolesnih boravili siromašni i beskućnici.

Najvažnija dva hospitala u gradu Zadru bili su Hospital Mrganić i Hospital sv. Marka.⁸

Hospital Mrganić nazvan je po svom osnivaču Grguru Mrganiću, bogatom zadarskom posjedniku i trgovcu, potomku starohrvatskog plemstva Virevića. Ovaj hospital nalazio se na Trgu sv. Stošije (zgrada današnjeg sjemeništa), a raspolagao je s 13 kreveta. Njime je upravljao sam osnivač, a nakon njegove smrti 1460. njegova udovica Stana. Nakon njezine smrti hospital je vodila udruga „Škola sv. Jakova“ osnovana 1407. godine. Ta udruga bila je predstavnik građana Zadra i osnovana je u svrhu zaštite interesa građana nasuprot plemićkom vijeću.⁹

Hospital sv. Marka spominje se u dokumentima od 1289. godine. Ovaj hospital su 1420. preuzeli Mlečani. Kao i Hospital Mrganić, i on se također nalazio na Trgu sv. Stošije. Taj hospital imao je i vlastitu ljekarnu, svog liječnika, a u nekoliko navrata (1603., 1673. i 1717.) djelovao je i kao vojna bolnica.¹⁰

Lazareti

Zadar je kao značajan lučki grad poduzimao odgovarajuće mjere zaštite protiv epidemija različitih bolesti, a osobito protiv kuge. Oboljeli su izolirani u lazarete koji su u tu svrhu podizani u predgrađima grada ili na susjednim otočićima, prvenstveno na sv. Klimentu i Ošljaku kod Zadra.¹¹ U slučaju epidemije dezinficirale su se zaražene kuće, a ponekad su se palile i čitave gradske četvrti. Po ulicama su se radi raskuživanja zraka palile vatre u kojima bi se topile aromatske smole. Vapnom su se raskuživali grobovi umrlih od zaraznih bolesti, a taj su posao nerijetko obavljali kažnjenici. Prvi lazaret u Zadru nalazio se na otočiću sv. Klimenta u uvali Bregdeti u zadarskoj četvrti Arbanasi. Pretpostavlja se da je lazaret sagrađen za vrijeme najveće epidemije kuge, nazvane „Crna smrt“, koja se pojavila 1348. godine. Ovaj podatak je važan jer pokazuje da je Zadar

⁸ R. JELIĆ, „Od hospitala rektora Bazilija do oslobođenja Zadra (559. - 1944.)“, 11 – 30.

⁹ R. JELIĆ, „Od hospitala rektora Bazilija do oslobođenja Zadra (559. - 1944.)“, 11 – 30.

¹⁰ R. JELIĆ, „Od hospitala rektora Bazilija do oslobođenja Zadra (559. - 1944.)“, 11 – 30.

¹¹ R. JELIĆ, „Od hospitala rektora Bazilija do oslobođenja Zadra (559. - 1944.)“, 11 – 30.

imao lazaret prije Dubrovačke Republike, koja je svoj prvi lazaret otvorila na Mljetu 1397., i Venecije koja je svoj prvi lazaret otvorila tek 1403. godine.¹²

Drugi lazaret u Zadru podignut je 1465. kod crkve sv. Ivana Evanđelista, izvan grada.¹³

Treći lazaret bio je poznat pod imenom „Lazaret sv. Luke“ i spominje se u dokumentima iz 1567. i 1604. godine. Nalazio se u zadarskom predgrađu Petrići iznad Brodarice, blizu crkve Gospe Maslinice, u polju sv. Luke, po kome je i dobio ime.

Za vrijeme kuge 1630. otvoren je lazaret na otočiću Ošljaku te je dugo vremena i sam otočić nosio ime Lazaret. Prior toga lazareta bio je Mlečanin Dominik Martini.¹⁴

Prvi lazareti u Zadru osnovani su priložima građana, bez sudjelovanja vlasti, a kasnije su u tome sudjelovali i predstavnici mletačkih vlasti preko „Sanitetskog kolegija“ u kome su bili predstavnici plemića i građana. Kasnije će mletačka vlast postaviti upravitelje lazareta, ali oni nisu bili stručne osobe. U lazaretima nije bilo stalno zaposlenih liječnika, a šticićenici su imali stalnog duhovnika. Tijekom tri stoljeća Zadar je sukcesivno podigao osam lazareta za kugu, od kojih su neki služili za izolaciju bolesnika (pet lazareta), a drugi za karantenu trgovaca koji su dolazili brodovima iz zaraženih krajeva (tri lazareta). Lazareti za oboljele od gube zvali su se *leprozoriji*. U Zadru je takav lazaret podignut u vrijeme križarskih ratova, a bolest su u grad unijeli križari koji su došli s Levanta.¹⁵ Lazaret se nalazio u predgrađu grada, a imao je kapacitet od 200 bolesnika.

Lazaret za koleru podigla je 1893. Pomorska vlada iz Trsta, a bio je smješten u susjednom selu Petrčanima, dvanaest kilometara sjevernije od Zadra. Lazaret se sastojao od četiri paviljona za bolesnike i k tomu još dva paviljona, jedan je koristila uprava lazareta, a drugi se koristio za čišćenje i dezinfekciju robe bolesnika. Paviljoni su bili prizemni i solidno građeni, a postojali su sve do 1969., kada je na tom mjestu sagrađen „Hotel Piniija“. Kolera se u XIX. st. pojavila u Zadru četiri puta, i to 1836., 1849., 1855. i 1866. godine. U zadnjoj epidemiji kolere iz 1866., koja je bila po opsegu i najmanja, umrlo je svega nekoliko mornara na brodovima.¹⁶

¹² Tatjana BUKLIJAŠ, „Kuga: nastajanje identiteta bolesti“, *Hrvatska revija*, 2002, 2, 90 – 94.

¹³ Roman JELIĆ, *Zdravstvo u Zadru i njegovu području*, Narodni list, Zadar, 1978., poglavlje „Razvoj zdravstva u Zadru do 1918.“, 9 – 68.

¹⁴ R. JELIĆ, *Zdravstvo u Zadru i njegovu području*, 9 – 68.

¹⁵ R. JELIĆ, *Zdravstvo u Zadru i njegovu području*, 9 – 68.

¹⁶ R. JELIĆ, *Zdravstvo u Zadru i njegovu području*, 9 – 68.

Nahodišta

Nahodišta su bila srednjovjekovne ustanove za smještaj i brigu o djeci koja su rođena izvan obitelji. U to su se doba takva djeca nazivala nezakonitom djecom. U Zadru ovakav tip skrbi postoji od XV. st., a nahodište se nalazilo kod gradskih vrata zvanih „Porta Babarum“ ili „Bablja vrata“ smještenih u blizini tvrđave Citadela. Smatra se da su ta gradska vrata i dobila naziv po nahodištu.¹⁷ Tijekom stoljeća nahodište se selilo, pa je tako zabilježeno da je osim na spomenutoj lokaciji postojalo kod crkve sv. Vida, u Grubačićevu dvoru pored crkve sv. Frane, kod Kopnenih gradskih vrata te u kući Javne dobrotvornosti na Trgu sv. Stošije. Konačno, na osnovi Pravilnika o bolnicama u Dalmaciji od 1827. nahodište je preseljeno u civilnu bolnicu u sklopu rodilišta. Po dolasku Talijana u Zadar 1921. odvojeno je od rodilišta i premješteno u posebnu zgradu izvan bolnice na mjesto današnje zgrade „Jedro“, gdje je i ostalo sve do 1925. godine. Nakon toga nahodište je ponovno preseljeno u dvije zgrade na gradskoj četvrti Kolovare. Godine 1944. zadnja nahočad, njih 60, brodom je odvezena u Italiju.¹⁸

BOLNICE ZADRA DO 1887.

Vojna bolnica u Zadru prvi se puta spominje 1515. godine. U početku se nalazila u tvrđavi Citadela, a kasnije je premještena u samostan sv. Nikole (tzv. „Kasarna Guli“). Nakon nekog vremena bolnica se seli u zgradu zadarskog plemića Šimuna Cedulina. Lokacija zgrade bila je na Poluotoku, na prostoru pored današnje gradske tržnice. Vojna bolnica tu ostaje smještena sve do 1804. godine.¹⁹

Za vrijeme vladavine Mletaka u bolnici je stalno zaposlen jedan kirurg, a ponekad i tzv. liječnik-fizik. Službu bolničara obavljali su vojnici i osuđenici koji su bili veslači na galijama. Mlečani 1. prosinca 1742. bolnicu predaju na upravljanje redovnicima „Sinovima sv. Ivana božjeg“ (lat. *Figli di san Giovanni di Dio*). U bolnici su tada smještena četiri redovnika, i to prior, kirurg, ljekarnik i bolničar. Budući da je mletačka vojska u Zadru bila sastavljena od Hrvata, Talijana i Albanaca koji su porijeklom bili iz današnjeg Crnogorskog primorja, sva su tri jezika u bolnici bila u službenoj upotrebi.²⁰

¹⁷ R. JELIĆ, *Zdravstvo u Zadru i njegovu području*, 9 – 68.

¹⁸ R. JELIĆ, *Zdravstvo u Zadru i njegovu području*, 9 – 68.

¹⁹ Tomislav RAUKAR, Josip PETRICIOLLI, Franjo ŠVELEC, Šime PETRIČIĆ, *Zadar pod mletačkom upravom 1409. - 1797.*, Zadar, 1987.

²⁰ R. JELIĆ, *Zdravstvo u Zadru i njegovu području*, 9 – 68.

Civilna bolnica u Zadru prvi je puta otvorena 1804. za vrijeme političkog komesara Dalmacije Petra pl. Goessa. On je vojnu bolnicu pretvorio u civilnu, a tadašnja vojna bolnica preseljena je u ukinuti samostan sv. Nikole.²¹

U veljači 1806. u Zadar ulazi Napoleonova vojska. Francuzi će prvi izgraditi za to vrijeme široke i prohodne ceste kroz unutrašnjost Dalmacije i tako je prometno povezati. Kao posljedica vladavine Francuza javit će se potaknuto buđenje građanske svijesti. Oni zadržavaju bolnicu, ali joj smanjuju kapacitet na prosječno 30 bolesnika. Za vrijeme prve godine svoje vladavine Zadrom Francuzi osnivaju medicinsko-kiruršku školu koja u to vrijeme u potpunosti odgovara medicinskom fakultetu. Naime, ta škola je tada imala pravo dodjeljivanja akademskih naslova,²² stoga je to bio prvi medicinski fakultet u jugoistočnoj Europi. Studij medicine trajao je pet godina, a bolnica je služila za praktičnu obuku studenata. Prve liječničke diplome dodijeljene su Juliju Piniju iz Šibenika i Luki Castelliju iz Zadra.²³

Uz nahodišta, ubožnice i skloništa za predškolsku djecu u Zadru se otvara i pučka kuhinja. Provodi se nadzor nad živežnim namirnicama, vodom, ulicama, trgovima te grobljima. U liječenju se koriste hladne, parne i sumporne kupke, a za rehabilitacijsku terapiju koristi se i morsko kupalište. Kao sastavni dio tadašnjeg medicinskog liječenja koristile su se venepunkcije, klizme, masaže, kao i terapija laksativima.²⁴

Po odlasku Francuza od 1813. vlast u Zadru preuzimaju Austrijanci. Oni će također zadržati bolnicu. Njihovim dolaskom kapacitet bolnice ponovno će rasti, tako da će bolnica imati povremeno i do stotinjak bolesnika. Međutim, zbog slabe financijske potpore vlasti prior bolnice više nije bio u mogućnosti upravljati ekonomijom bolnice. Stoga će generalni guverner Dalmacije Tomašić 1. lipnja 1819. predati bolnicu civilnoj upravi, nakon više desetljeća redovničke skrbi nad ovom institucijom. Redovnici će i dalje ostati na službi u bolnici, a definitivno će je napustiti 21. ožujka 1822. godine.²⁵

Važno je istaknuti da je 1868. u Zadru osnovano jedno od najstarijih liječničkih društava, Jatro-fizičko društvo. Godine 1884. osnovan je i Liječnički kolegij

²¹ R. JELIĆ, *Zdravstvo u Zadru i njegovu području*, 9 – 68.

²² Mirko Dražen GRMEK, *Medicinsko-kirurška škola u Zadru 1806.-1811.*, Rad JAZU, 323, Zagreb, 1961.; Vladimir DUGAČKI, „Medicina u svijetu, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini u doba dr. fra. Mihovila Sučića (1820-1865)“, u: Anto. Franjčević, Vesna Tabak, Vine Mihaljević, (ur.), *Dr. fra. Mihovil Sučić (1820-1865), liječnik i kirurg*, Zbornik radova, Udruga đaka Franjevačke klasične gimnazije – Visoko u Zagrebu, Zagreb, 2006., 1 – 17.

²³ R. JELIĆ, „Od hospitala rektora Bazilija do oslobođenja Zadra (559. - 1944.)“, 11 – 30.

²⁴ R. JELIĆ, „Od hospitala rektora Bazilija do oslobođenja Zadra (559. - 1944.)“, 11 – 30.

²⁵ R. JELIĆ, „Od hospitala rektora Bazilija do oslobođenja Zadra (559. - 1944.)“, 11 – 30.

grada Zadra. Godine 1878. u Zadru je osnovana i prva organizacija Crvenog križa, nazvana Domoljubna gospojenska zadruga.²⁶

Budući da se bolnica nalazila na neodgovarajućem mjestu, u samom centru grada, a uz to je zgrada bolnice bila relativno mala i neodgovarajuća (Sl. 1), politički prvaci u Dalmatinskom saboru i Zemaljskom odboru počeli su osamdesetih godina XIX. st. razmišljati o gradnji nove bolnice. Namjera je bila modernizirati sustav bolnica ne samo u Zadru već i u drugim gradovima Dalmacije. Temeljem zaključaka Dalmatinskog sabora od 15. srpnja 1880. na mjestu gdje se danas nalazi bolnica (Sl. 2) 1885. započinje gradnja nove pokrajinske bolnice. Gradnja pokrajinske bolnice dovršena je krajem 1886., a bolnica je svečano otvorena 27. lipnja 1887. godine.

PRVA ETER NARKOZA U ISTOČNOJ EUROPI

U povijesti zadarskog zdravstva važan je datum 13. ožujka 1847. godine. Toga dana u zadarskoj bolnici uspješno je izvršena prva operacija u eter narkozi.²⁷ Značajno je istaknuti da je to bila prva uspješno primijenjena eter narkoza u istočnoj Europi. Treba znati da je prva primijenjena eter narkoza u svijetu učinjena samo pet mjeseci ranije, u Bostonu, SAD. Tri mjeseca prije Zadra operacija s eter narkozom učinjena je u Londonu, a ni dva mjeseca prije Zadra primijenjena je i u Parizu. Ovo jasno pokazuje koliko je medicina tada bila razvijena u Zadru i koliko su tadašnji liječnici u Zadru pratili svjetska zbivanja u medicini. Tijekom operacije anesteziolog je bio dr. Ivan Bettini, a operaciju je izveo dr. Toma Fumegallo, uz asistenciju dr. Cesara Pellegrini-Daniellija i dr. Jerolima Definisa. Operaciju su izveli na 80-godišnjoj starici zbog hernije koja je bila ukliještena 36 sati. Sama operacija uspješno je izvedena, a dr. Bettini je o tome napisao opširan članak u novinama *Gazzetta di Zara* (*Zadarske novine*) u broju od 15. ožujka 1847. godine.²⁸ Dr. Bettini pažljivo se pripremio za operaciju. Najprije je s nekoliko kolega napravio pokus eter narkozom na psu, a potom i na dementnom bolesniku. Bilo je to 11. ožujka 1847., dva dana prije operacije na bolesnici spomenutoj u članku. Bolesnici operiranoj u eter narkozi dr. Bettini i suradnici najprije su pokušali u narkozi

²⁶ R. JELIĆ, „Od hospotala rektora Bazilija do oslobođenja Zadra (559. - 1944.)“, 11 – 30.

²⁷ Ivo MARINOVIĆ, „Narkoza nekoć i danas: iz povijesti narkoze i analgezije u svijetu i u nas“, *Liječničke novine*, 2009., 79, 43 – 49.; Marko JUKIĆ, „Anesthesiology activities in Croatia from the first ether narcosis in Zadar in 1847. to 2008.“, *Acta medico-historica Adriatica*, 2010., 8(2), 365 – 376.

²⁸ I. MARINOVIĆ, „Narkoza nekoć i danas“, 43 – 49.

reponirati herniju. Kada to nije uspjelo, prešli su na otvoreni operativni zahvat koji je trajao petnaestak minuta. Nakon operacije bolesnica se probudila te je potvrdila da je duboko spavala i da nije osjetila nikakve bolove. Dr. Bettini dalje u članku opisuje kako kod operirane bolesnice s ukliještenom hernijom nije mogao prilagoditi masku ustima jer bolesnica nije imala zube. Stoga je masku morao skinuti i narkozu nastaviti pomoću spužve natopljene u eter. Nakon osam minuta bolesnica je duboko spavala. Člankom u *Gazzetta di Zara* dr. Bettini popularizirao je uvođenje eter narkoze s obzirom na to da je tada ta metoda bila u potpunosti nepoznata na ovim prostorima. Operacija je potaknula i druge liječnike na području Dalmacije, ali i cijele tadašnje Austro-Ugarske monarhije, na korištenje eter narkoze. Samo mjesec dana nakon prve operacije u Zadru izvršena je i u Dubrovniku operacija eter narkozom, a dva mjeseca nakon Dubrovnika i u Splitu. Zahvaljujući članku dr. Bettinija, danas znamo da liječnici toga vremena u Dalmaciji nisu zaostajali u medicinskim znanjima, a ni u praktičnoj primjeni tada najnovijih medicinskih spoznaja. Novine *Gazzetta di Zara* su sredinom XIX. st. bile službene i najčitanije novine Kraljevine Dalmacije. Izlazile su na talijanskom jeziku, tada službenom jeziku u Dalmaciji. Osim o zbivanjima u političkom i gospodarskom životu Dalmacije, Austro-Ugarske monarhije i svijeta novine *Gazzetta di Zara* izvještavale su i o zdravstvu jer u to vrijeme u našim krajevima još uvijek nije postojao ni jedan stručan medicinski časopis.²⁹

PRIMALJSKA ŠKOLA U ZADRU

Početak XIX. st. socijalno-zdravstvene prilike u našoj zemlji bile su vrlo teške, mortalitet i morbiditet stanovništva bili su vrlo visoki, a posebice visoka bila je smrtnost roditelja i novorođenčadi, prvenstveno zbog nedostatka stručne pomoći pri porođaju.

Potaknut teškom situacijom, tadašnji državni savjetnik i protomedik Dalmacije dr. Andrija Mosetig 14. veljače 1818. vlastima u Beču šalje dopis u kojem traži žurno otvaranje jedne primaljske škole.³⁰

U to vrijeme u cijeloj Dalmaciji postojala je samo jedna školovana primalja, i to u Kotoru. Funkciju primalja obavljale su uglavnom starije, neobrazovane

²⁹ I. MARINOVIĆ, „Narkoza nekoć i danas“, 43 – 49.

³⁰ Mirko JAMNICKI DOJMI, „Zadarska primaljska škola od njezina osnutka 1820. do zatvaranja 1918. godine“, *Acta medico-historica Adriatica*, 2006, 4(1), 129 - 152.

žene. Konačno, 31. listopada 1820. austrougarski car Franjo I. potpisuje odluku o osnivanju primaljske škole u Zadru. U svom dopisu upućenom pokrajinskoj vladi u Zadru car određuje da se u Zadru 17. ožujka 1821. održi natječaj za katedru profesora primaljstva. Privremeno je za voditelja katedre postavljen dr. Giuseppe Dell'Oro, poznati profesor kirurgije, anatomije i primaljstva u bivšoj Medicinskoj školi u Zadru, koja je otvorena još u vrijeme francuske uprave u Dalmaciji. Primaljska škola u Zadru s radom počinje u studenome 1821. godine. Zajedno s rodilištem i nahodištem, bila je smještena u susjednoj zgradi s istočne strane civilne bolnice.

Škola je neprekinuto radila gotovo čitavo stoljeće, sve do završetka Prvog svjetskog rata 1918., nakon čega Zadar Rapalskim ugovorom potpada pod vlast Italije.³¹

U navedenom razdoblju rada škole stručno je osposobljeno oko 1100 primalja, što je dokaz sustavnog i ozbiljnog rada u teškim uvjetima, prvenstveno zbog niskog stupnja opće naobrazbe tadašnjih polaznika.³²

Značajno je napomenuti da se sva nastava odvijala na hrvatskom jeziku, unatoč činjenici da je službeni jezik u Zadru u to vrijeme bio talijanski.

Nakon Drugog svjetskog rata rad škole je obnovljen, a od 1946. školovanje je produljeno na četiri godine. Tada škola mijenja naziv u Škola za medicinske sestre primaljskog smjera.³³

Od 1977. škola ponovno mijenja naziv, pa se u to vrijeme zove Centar za odgoj i usmjereno obrazovanje u zdravstvu. Tada je taj centar obuhvatio dvije ustanove koje su ranije postojale odvojeno: Školu za medicinske sestre primaljskog smjera i Školu za medicinske sestre općeg smjera. Od 1992. škola nosi naziv Medicinska škola dr. Ante Kuzmanić (1807. – 1879.) po poznatom liječniku, profesoru, novinaru i preporoditelju koji je živio i radio u Zadru.³⁴

³¹ V. DUGAČKI, „Medicina u svijetu, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini u doba dr. fra. Mihovila Sučića (1820-1865)“, 12 – 17; M. JAMNICKI DOJMI, „Zadarska primaljska škola od njezina osnutka 1820. do zatvaranja 1918. godine“, 129 - 152.

³² M. JAMNICKI DOJMI, M. JAMNICKI DOJMI, „Zadarska primaljska škola od njezina osnutka 1820. do zatvaranja 1918. godine“, 129 - 152.

³³ M. JAMNICKI DOJMI, M. JAMNICKI DOJMI, „Zadarska primaljska škola od njezina osnutka 1820. do zatvaranja 1918. godine“, 129 - 152.

³⁴ M. JAMNICKI DOJMI, M. JAMNICKI DOJMI, „Zadarska primaljska škola od njezina osnutka 1820. do zatvaranja 1918. godine“, 129 - 152.

POKRAJINSKA BOLNICA

Kao što smo već spomenuli, Pokrajinska bolnica svečano je otvorena 27. lipnja 1887., dvije godine prije nego što će se otvoriti čuvena Mayo klinika u Rochesteru, Minnesota, SAD.³⁵ Nacrte bolnice projektirao je zagrebački arhitekt Kruno Vajdman, a radovima je upravljao August Thara. Zemljište na kojem je bolnica sagrađena bilo je u vlasništvu Zadarske nadbiskupije. Bolnica je izgrađena po paviljonskom tipu, što je u to vrijeme bilo moderno. Sastojala se od pet glavnih i nekoliko sporednih zgrada. Kapacitet bolnice bio je već tada 180 kreveta. Zanimljivo je istaknuti da je kapacitet Mayo klinike u Rochesteru pri otvaranju bio samo 27 kreveta.³⁶ Glavni paviljoni bolnice bili su: upravni paviljon (prizemlje sadašnje upravne zgrade bolnice), paviljon za muške bolesnike (današnja zgrada laboratorija), paviljon za ženske bolesnike (današnja Služba kirurgije), paviljon „materica“ (današnja zgrada Odjela urologije i Odjela za otorinolaringologiju i maksilofacijalnu kirurgiju) te paviljon „osamica“ koji je otvoren 1889. (današnja zgrada Odjela za zarazne bolesti). Uz ove paviljone bolnica je imala i kuhinju, kotlovnicu, praonicu rublja, bolničko skladište, staju za bolničkog konja i krave koje su opskrbljivale bolesnike mlijekom. Ispred bolnice nalazio se uređen vrt smješten na prostoru današnjeg bolničkog parkirališta. Vrt je služio za uzgoj voća i povrća jer je bolnica imala vlastitu ekonomiju za proizvodnju hrane za bolesnike. U bolnici je radilo 35 – 40 namještenika, od čega dva tzv. „liječnika-prvenca“ i jedan liječnik-pomoćnik (asistent-sekundarac), koji je bio stalno u službi i stanovao je u upravnom paviljonu. Što se tiče novčanih primanja, zanimljivo je spomenuti da je liječnik „prvenac“ 1888. imao plaću od 1100 fiorina, a upravitelj bolnice 900 fiorina, dok je liječnik-pomoćnik, koji je cijelo vrijeme bio na raspolaganju u bolnici, imao plaću od 600 fiorina. Ravnatelj bolnice bio je jedan od dvojice liječnika „prvenaca“.³⁷

Od ostalog osoblja bolnica je na raspolaganju imala 20-ak medicinskih sestara koje su bile časne sestre iz reda sv. Vinka Paulskog, a od nezdravstvenog osoblja tu su bili svećenik, ložač, vrtlar, poslužitelj i konjušar. Ljekarnom je upravljao bolnički ljekarnik.

Bolničke troškove snosila je Bolnička pokrajinska zaklada pri Zemaljskom odboru. Općine su bile dužne plaćati dio troškova bolnice za svoje žitelje. Godine 1888. općine su plaćale 45 novčića po bolničko-opskrbnom danu, a rodilje nisu

³⁵ Victor JOHANSON, „Medical history in Minnesota. A Symposium The Growth of Graduate Medical Education,“ *Bulletin of the Medical Library Association Journal*, 1959., 47(1), 12 – 17.

³⁶ V. JOHANSON, „Medical history in Minnesota“, 12 – 17.

³⁷ R. JELIĆ, „Od hospitala rektora Bazilija do oslobođenja Zadra (559.-1944.)“, 11 – 30.

plaćale bolnicu. Od 1887. uredovni jezik u bolnici bio je hrvatski. Prvi rendgen aparat nabavljen je 1908. godine. Električno svjetlo u bolnicu uvedeno je 1897., kada je podignuta električna centrala. Opskrba vodom iz vodovoda uvedena je 1903., nakon što je dovedena voda s Bokanjca, kojom se koristilo i stanovništvo grada. Centralno grijanje je u bolnicu uvedeno 1910. godine. Ravnatelji Pokrajinske bolnice bili su: Ivan Missglia (1887. – 1888.), Emanuel Luxardo (1888. – 1892.), Vinko Zanella (1892. – 1897.) i Ivan Marčelić (1897. – 1921.).³⁸

OSTALE BOLNICE I ZDRAVSTVENE USTANOVE DO DRUGOG SVJETSKOG RATA

Zadarska Općina u današnjoj upravnoj zgradi Hrvatske elektroprivrede d.o.o. u ulici Kralja Dmitra Zvonimira otvorila je 1885. Općinsku bolnicu za zarazne bolesti. Bolnica je raspolagala s 20 kreveta, a posve je uređena 1892. godine. Djelovala je sve do otvaranja Odjela za zarazne bolesti u Pokrajinskoj bolnici 1930. godine. Bolnica „Sveti Mate“ otvorena je 4. prosinca 1910. kod drage Vrulja u Zadru, na mjestu na kojem je prije Domovinskog rata bila Garnizonska ambulanta JNA, a danas je tu smješten Ured Zadarske županije. Bolnica je otvorena financijskim sredstvima Zadranina Mate Pavace, koji je u te svrhe Javnoj dobrotvornosti Zadra ostavio 300 000 kruna. Bolnica je imala kapacitet 30 kreveta, a primala je samo starije bolesnice. U bolnici je radio liječnik Eugen Rolli, a bolničarsku službu vršile su časne sestre. Ova bolnica je po svom djelovanju bila preteča gerijatrijske bolnice.³⁹

Kemijско-bakteriološki laboratorij otvoren je 1912. u ukinutom ženskom samostanu sv. Nikole (bivša „Kasarna Guli“) i u to vrijeme bio je prvi laboratorij takve vrste u Dalmaciji. Između ostalog imao je i dvoranu za seciranje, a u njemu su se mogle biokemijskim i mikrobiološkim metodama dijagnosticirati razne bolesti poput tada epidemiološki važne malarije, ali i drugih bolesti. Nakon Prvog svjetskog rata laboratorij je radio od 1921. do 1923., da bi 1923. bio zatvoren. Ponovno je otvoren 1934. pod imenom Laboratorio d'igiene e profilassi.

Tijekom Prvog svjetskog rata, točnije 1915. godine, na mjestu stare barutane na Voštarnici otvorena je Bolnica za kužne bolesti. Dispanzer za dojenčad (Dispansario lattanti) otvoren je 1926., a s radom je započeo godinu dana kasnije. Nalazio se u današnjoj Ulici Ljudevita Posavskog u blizini bolnice. Ravnatelj je

³⁸ Šimun JURIŠIĆ, *Glavoviti Zadrani*, Logos, Split, 2009.

³⁹ R. JELIĆ, „Od hospitala rektora Bazilija do oslobođenja Zadra (559. - 1944.)“, 11 – 30.

bio dr. Faust Nikolić, inače kotarski liječnik opće medicine, koji je upravljao i nahodištem sve do 1944. kada je nahodište raspušteno. Ambulanta za kožne i spolne bolesti (Ambulatorio per le malattie della pelle e venere) otvorena je 26. svibnja 1920. i nalazila se u jednom krilu bivšeg samostana sv. Nikole, a u njemu je radio dr. Ivan Smrkinić. Dispanzer za tuberkulozu otvoren je 1. listopada 1926., također u zgradi bivšeg samostana sv. Nikole. Tu je tri dana u tjednu, po jedan sat dnevno radio općinski liječnik dr. Maurizio Mandel. Godine 1935. sagrađen je novi dispanzer u kojem su radili ftizeolozi dr. Ugo de Bonis, dr. Mario Gazzari i dr. Armando Sala. Upravo su knjige dr. Armanda Sale uzete kao početni fond bolničke biblioteke 1945. Godine 1943. dispanzer je porušen, a 1954. na istom je mjestu sagrađen novi, znatno prostraniji.⁴⁰

BOLNICA U VRIJEME TALIJANSKE OKUPACIJE

Od 12. studenoga 1920. Zadar je Rapalskim ugovorom zajedno s Istrom, Kvarnerskim otocima i Lastovom pripao Kraljevini Italiji. Dekretom br. 295 talijanska je vlada Zadar 13. ožujka 1921. proglasila slobodnom lukom.⁴¹ Na osnovi Rapalskog ugovora iste su godine i bolnicu preuzeli Talijani. Pritisak na osoblje hrvatske nacionalnosti bio je velik, pa su bolnicu napustili svi liječnici i ostalo osoblje hrvatske nacionalnosti. Jedini je ostao dr. Ivo Marčelić koji je bio samo formalni ravnatelj bolnice u razdoblju od 1921. do 1923. godine. Do 1921. nadzor nad bolnicom vršio je Zemaljski odbor, a od 1921. Izvanredna kraljevska komisija.⁴²

Godine 1923. došlo je do evakuacije tzv. „treće zone“, a dvije godine kasnije u bolnici je ostao upravitelj Ugo Simonelli kojeg su napadale zadarske talijanske novine tražeći da se svo hrvatsko osoblje protjera iz bolnice. Talijani su zatvorili i babičku školu s hrvatskim nastavnim jezikom. Inventar bolnice predan je u ruke Talijanima 27. rujna 1921., a bolnica je dobila novo ime – OSPITALE PROVINCIALE PRINCIPE DI PIEMONTE. Upravitelj bolnice u razdoblju od 1925. do 1940. bio je Vicko Fabiani, inače općinski načelnik grada Zadra, a od 1940. do 1943. Francesco Graziani. Godine 1924. spominje se samostalni Kirurški odjel, a u djelokrug kirurgije u to vrijeme spadaju i ginekologija i rodilište jer u bolnici nije bilo specijalista te struke.

⁴⁰ R. JELIĆ, „Od hospitala rektora Bazilija do oslobođenja Zadra (559. - 1944.)“, 11 – 30.

⁴¹ A. TRAVIRKA, *Tri tisućljeća Zadra*, 7 – 49.

⁴² R. JELIĆ, „Od hospitala rektora Bazilija do oslobođenja Zadra (559. - 1944.)“, 11 – 30.

Godine 1927. ženski, odnosno kirurški paviljon bio je povećan dogradnjom jednog prizemnog krila koje je služilo kao operacijski trakt. Godine 1930. povećana je bivša zgrada „osamica“, koja je bila podignuta na kat (zgrada današnjeg Odjela za zarazne bolesti). Godine 1935. u prizemlju upravnog paviljona otvoren je rendgenološki kabinet, a 1939. sagrađen je paviljon za Tuberkulozni odjel.⁴³ Ovim dogradnjama kapacitet bolnice povećan je za dodatnih 70 kreveta. Zanimljivo je spomenuti kako su se u Zadru početkom tridesetih godina XX. st. ekonomske prilike donekle stabilizirale. Nije više bilo iseljavanja stanovništva, što je bila masovna pojava 20-ih godina dvadesetog stoljeća. Status Zadra kao slobodne luke pogodio je proizvodnju robe karakteristične za slobodne carinske zone, što je pripomoglo ekonomskom napretku i zaposlenosti stanovništva.⁴⁴

Godine 1941. nakon bombardiranja Zadra od strane borbenog zrakoplovstva Kraljevine Jugoslavije u Zavodu sv. Dimitrija smještenog u neposrednoj blizini današnje zgrade Rektorata osnovana je vojna bolnica koja je funkcionirala vrlo kratko jer je rat s Kraljevinom Jugoslavijom trajao svega nekoliko dana.

Nakon kapitulacije Italije 8. rujna 1943. Zadar okupiraju Nijemci. Stanovništvo se djelomice iselilo iz Zadra, a djelomice se sklonilo po periferiji grada i susjednim selima. Zadar napuštaju i zdravstveni djelatnici, a s radom prestaju i druge zdravstvene ustanove.

Bolnica je 1943. jako oštećena prilikom savezničkog bombardiranja, a 1944. inventar joj je odvezen u Trst. Konačno, 9. siječnja 1944. bolnica je službeno zatvorena, a zatvorio ju je dr. Renato Portada, koji je i prevezao dio inventara u Trst. Zadnji ravnatelj bolnice za vrijeme talijanske okupacije bio je Francesco Graziani (1940. – 1943.). Nakon zatvaranja bolnice otvorene su dvije ambulante za ranjenike, jedna u zadarskom predgrađu Stanovi, a druga na Gradskom groblju, u improviziranoj baraci. U susjednom selu Bokanjcu Nijemci su otvorili stacionar s 20 kreveta. U njemu je pod njihovom kontrolom radio dr. Azada Zoveghian. Takva situacija potrajala je do oslobođenja Zadra 31. listopada 1944. godine.⁴⁵

BOLNICA NAKON DRUGOG SVJETSKOG RATA

Bolnica je ponovo otvorena 1. siječnja 1945. u prizemlju kirurškog paviljona, gdje je u dvije velike dvorane smješteno ukupno 40 kreveta. Tu je preneseno i 20 kreveta iz ratnog stacionara na Bokanjcu, a dopremljen je i namještaj iz Opće

⁴³ R. JELIĆ, „Od hospitala rektora Bazilija do oslobođenja Zadra (559. - 1944.)“, 11 – 30.

⁴⁴ A. TRAVIRKA, „Tri tisućljeća Zadra“, 7 – 49.

⁴⁵ R. JELIĆ, „Od hospitala rektora Bazilija do oslobođenja Zadra (559. - 1944.)“, 11 – 30.

bolnice u Zemuniku koja je tada ukinuta, s izuzetkom Odjela za psihijatriju. U lipnju 1945. kapacitet bolnice činilo je oko 200 kreveta raspoređenih u pet odjela: kirurški, interni, zarazni, tuberkulozni i porođajni. U to vrijeme u bolnici rade liječnici dr. Ivan Minak, liječnik opće medicine, dr. Mario Gazzari, ftizeolog, dr. Josip Ručando, liječnik opće medicine, dr. Ante Miličević, liječnik opće medicine, dr. Radoslav Akerman, ginekolog i dr. Boris Šljajmer, kirurg. Bolnica se više ne zove Pokrajinska bolnica, već Oblasna, odnosno Opća bolnica.⁴⁶

Uskoro se otvaraju novi odjeli, a od 1947. primaju se prvi liječnici-stažisti. Prvog lipnja 1948., formiranjem jedinstvene organizacije Gradsko-kotarske poliklinike, ujedinjena je bolnička i izvanbolnička zdravstvena djelatnost. Godine 1949. ponovo je otvorena Duševna bolnica u Zemuniku i priključena Općoj bolnici kao Psihijatrijski odjel. Godine 1951. u bolnicu se uvodi fizikalna medicina. Godine 1952. počinje s radom Dom zdravlja. Godine 1957. uvodi se obvezna obdukcija umrlih bolesnika u bolnici koju obavljaju liječnici sekundarci. Od 1. travnja 1961. sve zdravstvene radne organizacije u SR Hrvatskoj, osim Upravnog odbora, dobivaju i Savjet. Oba tijela biraju članovi kolektiva. Kasnije Upravni odbori nestaju, a ostaje samo Savjet u čijem se proširenom sastavu nalaze i predstavnici Općine, Socijalnog osiguranja i društveno-političkih organizacija. Spajanjem Bolnice, Doma narodnog zdravlja Zadar i zdravstvenih stanica Silba, Božava i Nin osnovan je 4. prosinca 1962. Medicinski centar Zadar.⁴⁷

Godine 1968. u Službi za radiologiju počelo je liječenje tumora kože zračenjem.⁴⁸ Od sedamdesetih godina XX. st. velika briga poklanja se znanstvenom i stručnom usavršavanju liječnika. Godine 1969. Medicinski centar Zadar počinje izdavati stručno-znanstveni medicinski časopis *Medica Jadertina*. Časopis od svojih početaka izlazi neprekinuto, a od 2002., zahvaljujući radu brojnih entuzijasta u uredništvu časopisa, indeksiran je u međunarodnoj bazi znanstvenih časopisa Excerpta Medica. Znanstveni rad u Medicinskom centru Zadar prvi je put promoviran odlukom Savjeta Medicinskog centra Zadar od 5. svibnja 1970. o osnivanju Znanstvene jedinice. Postupno, s povećanjem broja djelatnika sa znanstvenim zvanjima, 1977. pristupa se registraciji Znanstvene jedinice pri Savjetu za naučni rad SR Hrvatske. Od 1955. u bolnici se redovito nabavljala domaća i strana stručna

⁴⁶ R. JELIĆ, „Od hospitala rektora Bazilija do oslobođenja Zadra (559. - 1944.)“, 11 – 30.

⁴⁷ R. JELIĆ, S. BARBARIĆ, „Kratki pregled zdravstva Zadra u povodu proslave 100. obljetnice pokrajinske bolnice u Zadru“, 5 – 15.

⁴⁸ Boris DŽELALIJA, Ivan BOŠNJAK, Stjepan BARBARIĆ, Ante VISKOVIĆ, „Zadarsko zdravstvo u razdoblju od završetka Drugog svjetskog rata do danas (1945.-2008.)“, *Medica Jadertina*, 2008, 38(3-4), 67 – 76.

i znanstvena literatura. Godine 1977. u bolnici je zaposlen i bibliotekar kao voditelj stručne knjižnice.⁴⁹

Od sedamdesetih godina XX. st. velika briga poklanja se i stručnom usavršavanju zdravstvenog osoblja svih profila. Uvode se obvezna dežurstva liječnika i drugih zdravstvenih radnika, ulažu se i sredstva u proširenje prostora, a nabavlja se i suvremena medicinska oprema. Godine 1979. izgrađena je nova zgrada Službe za unutarnje bolesti na šest katova. U njoj su danas smješteni različiti subspecijalistički odjeli za unutarnje bolesti te subspecijalističke internističke ambulante. Potkraj sedamdesetih i početkom osamdesetih godina u Službi za unutarnje bolesti razvija se invazivna gastroenterologija, prvenstveno zahvaljujući radu doc. dr. sc. Branke Jereb i prim. dr. sc. Mate Kozića. Godine 1981. dr. Nenad Skitarelić, internist nefrolog, osniva hemodijalizu u Općoj bolnici Zadar.⁵⁰ Također, u prvoj polovini osamdesetih godina prof. dr. sc. Martin Vabušek osniva Kardiološki laboratorij koji će biti zametak razvoja kasnije invazivne kardiologije u Općoj bolnici Zadar.

Godine 1973. otvara se Onkološki dispanzer, a iste godine kao samostalna služba ustrojila se Služba za anesteziologiju i reanimaciju, koja je do tada djelovala u sklopu Službe za kirurgiju.

Godine 1973. dolazi do formiranja osnovnih organizacija udruženog rada unutar Medicinskog centra Zadar. Formiraju se tri takve ustrojbene jedinice i dvije radne zajednice, i to: Primarna zdravstvena zaštita, Opća bolnica, Psihijatrija Zemunik te Radna zajednica zajedničkih službi i Radna zajednica za znanstveni rad i razvoj. Nakon dvadeset godina djelovanja unutar Službe za patologiju 1982. osniva se samostalna Služba za citologiju, a godinu dana kasnije kao samostalna služba osniva se Služba za radioterapiju i nuklearnu medicinu, koja je do tada djelovala u sklopu Službe za radiologiju. Odlukom Upravnog vijeća o načelima za podjelu sredstava, prava i obveza Medicinskog centra Zadar od 28. prosinca 1993. Medicinski centar Zadar razdvojen je na Opću bolnicu Zadar i Dom zdravlja Zadarske županije.⁵¹

Od tada do danas približno 200 tisuća stanovnika Zadarske županije svoju zdravstvenu skrb, osim u Općoj bolnici Zadar, ostvaruje i u Domu zdravlja Zadarske županije, Psihijatrijskoj bolnici Ugljan, Specijalnoj bolnici za ortopediju Biograd na Moru, Zavodu za javno zdravstvo u Zadru te brojnim privatnim ambulantomama i poliklinikama.

⁴⁹ Martin VABUŠEK, „Služba za unutarnje bolesti“, 125 – 129.

⁵⁰ Martin VABUŠEK, „Služba za unutarnje bolesti“, 125 – 129.

⁵¹ B. DŽELALIJA, I. BOŠNJAK, S. BARBARIĆ, A. VISKOVIĆ, „Zadarsko zdravstvo u razdoblju od završetka Drugog svjetskog rata do danas“, 67 – 76.

U lipnju 1993., unatoč ratu, bolnica dobiva prvi uređaj za kompjuteriziranu tomografiju (CT), a deset godina kasnije donacijom Grada Zadra i drugi, noviji i moderniji uređaj. Godine 2005. donacijom privrednih subjekata grada i županije Opća bolnica Zadar nabavlja i uređaj za nuklearnu magnetsku rezonanciju (NMR).

Godine 2007. uz pomoć i potporu Opće bolnice Zadar, prvenstveno u nastavnom kadru, osnovan je Odjel za zdravstvene studije Sveučilišta u Zadru.

Godine 2009. u bolnici je izgrađena nova kuhinja. U sklopu zgrade, osim kuhinje, smještena je i stručna knjižnica s čitaonicom i dvije predavaonice, ukupnog kapaciteta 96 sjedećih mjesta.

Godine 2013. u prizemlju zgrade Službe za unutarnje bolesti uređen je i otvoren Objedinjeni hitni bolnički prijem.

DJELATNICI I KAPACITET OPĆE BOLNICE ZADAR

Brojni liječnici i drugo medicinsko osoblje tijekom više od stotinu godina povijesti zadarske bolnice ugradili su svoj rad i znanje u ovu ustanovu. Svi su oni radili prvenstveno u interesu građana Zadra i Zadarske županije te u interesu svojih bolesnika. Nemoguće je navesti u ovom prikazu sve zaslužne pojedince. Mnogi od njih spomenuti su poimence u razdoblju do Drugog svjetskog rata. Kako se razvijalo zdravstvo u Zadru, tako se i širio broj specijalnosti u Općoj bolnici Zadar, a time i broj specijalista po pojedinim službama. Veliki i nemjerljiv doprinos razvoju pojedinih službi Opće bolnice Zadar dali su brojni djelatnici, a među njima u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata nezaobilazan je doprinos: prim. dr. Antuna Dreščika, prim. dr. Anđela Gregova (Služba za kirurgiju), prim. dr. Miloša Škarice, prof. dr. sc. Martina Vabuška (Služba za unutarnje bolesti), prim. dr. Radoslava Akermana, prim. dr. Petra Kragića, prof. dr. sc. Josipa Franičevića (Služba za ginekologiju), prof. dr. sc. Slavka Perovića, prim. mr. sc. Borisa Skitarelića (Služba za dječje bolesti), dr. Anđelka Vitlova, prim. dr. Jasne Mlinarić (Služba za anesteziologiju i reanimaciju), prim. dr. sc. Vladimira Matanića, prim. dr. Borisa Petričića (Služba za kožne i spolne bolesti), prim. dr. Franje Pestotnika (Služba za psihijatriju), prim. dr. Romana Jelića (Služba za radiologiju), doc. dr. sc. Zlatka Matulića (Služba za otorinolaringologiju i maksilofacijalnu kirurgiju), doc. dr. sc. Petra Baturića (Služba za neurologiju), prim. dr. Josipa Dujelle (Služba za patološku anatomiju i sudsku medicinu) i prim. dr. Bogomila Smrkinića (Služba za oftalmologiju).

Danas Opća bolnica Zadar ima 1212 djelatnika i 496 bolničkih kreveta. Među zaposlenima je 222 liječnika, od čega je 163 specijalista i 59 specijalizanata. Deset specijalista Opće bolnice Zadar ima stručni naslov primarijusa. Ukupan broj medicinskih sestara i tehničara u bolnici je 518. U bolnici radi i 268 nezdravstvenih djelatnika.⁵²

Od djelatnika u znanstveno-nastavnim zvanjima u bolnici rade tri sveučilišna profesora: prof. dr. sc. Miro Morović, infektolog, redoviti profesor u trajnom zvanju Medicinskog fakulteta u Osijeku, prof. dr. sc. Boris Dželalija, infektolog, redoviti profesor Medicinskog fakulteta u Splitu i prof. dr. sc. Neven Skitarelić, otorinolaringolog i subspecijalist plastične kirurgije glave i vrata, redoviti profesor Medicinskog fakulteta u Rijeci. Osim njih u bolnici je zaposleno sedam liječnika u znanstveno-nastavnom zvanju docenta te šest doktora znanosti i pet magistara znanosti. Većina njih uključena je u nastavu na Odjelu za zdravstvene studije Sveučilišta u Zadru.

OSTALE ZDRAVSTVENE USTANOVE U ZADRU

Dom zdravlja Zadarske županije

Dom narodnog zdravlja osnovan je 1. rujna 1952. spajanjem Poliklinike i Sanitarno-epidemiološke stanice. Na taj način ujedinjena je prevencija i liječenje u izvanbolničkoj djelatnosti. Zdravstvene ambulante na terenu, jednom ili dva puta tjedno, posjećivali su liječnici iz Zadra. Godine 1953. otvorene su prve područne ambulante sa stalnim liječnikom na otoku Silbi, Velom Ižu i u Tvornici duhana u Zadru. Kasnije su otvorene i nove ambulante u drugim tvornicama (npr. „Boris Kidrič“, „Mardešić“, „Adrija“). Godine 1954. otvoren je novi Dječji dispanzer u Medulićevoj ulici. Time je znatno unaprijeđena zdravstvena skrb djece. Također, Antituberkulozni dispanzer preseljen je tada u novoizgrađeni prostor.⁵³

Od 1962. do 1994. Dom narodnog zdravlja djelovao je u sastavu Medicinskog centra Zadar, a nakon toga, sve do 2004. djelovao je kao samostalna zdravstvena ustanova. Od 1. siječnja 2004. Domu zdravlja Zadar pripojeni su kao radne jedinice DZ Pag, DZ Gračac, DZ Obrovac, DZ Benkovac i DZ Biograd na Moru. Tako je stvorena jedinstvena ustanova nazvana Dom zdravlja Zadarske županije. U ovoj zdravstvenoj ustanovi zdravstvenu djelatnost obavljaju timovi

⁵² Arhiva Odjela za pravne, kadrovske i opće poslove Opće bolnice Zadar, 2015.

⁵³ B. DŽELALIJA, I. BOŠNJAK, S. BARBARIĆ, A. VISKOVIĆ, „Zadarsko zdravstvo u razdoblju od završetka Drugog svjetskog rata do danas“, 67 – 76.

opće/obiteljske medicine, pedijatrije, ginekologije te stomatologije. Patronažna zdravstvena zaštita u cijelosti je u sastavu Doma zdravlja.⁵⁴

Služba za hitnu medicinsku pomoć

Hitna medicinska pomoć osnovana je kao djelatnost 1956., i to tako da su svi liječnici zaposleni u Domu narodnog zdravlja, a nastanjeni u Zadru, u dane blagdana odrađivali noćne smjene u ovoj službi. Godine 1959. ta djelatnost organizirana je kao Stanica hitne pomoći, a 1969. preseljena je u prijemnu ambulantu Opće bolnice Zadar. Godinu dana kasnije služba je ponovo vraćena u Stanicu hitne pomoći.⁵⁵ Od 1. studenoga 2011. služba je samostalna i zove se Zavod za hitnu medicinu Zadarske županije. Smještena je u zasebnoj zgradi u ulici Ivana Mažuranića u Zadru.

Stomatološka djelatnost

Prvi poslijeratni zubar Marko Zaharija vodio je prvu zubnu ambulantu opremljenu koncem 1944., a bila je smještena na Narodnom trgu. Kasnije je ova ambulanta nazvana Gradska zubna ambulanta, a uz nju bile su otvorene još dvije nove ambulante. Godine 1948. sve tri ambulante ujedinjene su u Zubnu stanicu te su uključene u sastav nove poliklinike, a od 1952. u sastavu su Doma narodnog zdravlja. Godine 1959. stanica je premještena u Medulićevu ulicu, gdje se i danas nalazi njezin najveći dio.⁵⁶ Godine 1960. Zubna stanica postala je Služba za zaštitu usta i zubi i ostala je samostalna sve do formiranja Medicinskog centra Zadar 1962. godine. Danas je veliki broj stomatoloških ambulanti u Zadarskoj županiji u zakupu liječnika stomatologa.

Psihijatrijska bolnica Ugljan

Psihijatrijska bolnica Ugljan osnovana je 1. rujna 1955. s namjerom da se u nju smjeste svi kronični duševni bolesnici iz cijele Hrvatske. U prvim godinama nije bilo liječnika ni drugog zdravstvenog osoblja, a jednom ili dva puta tjedno u bolnicu je dolazio liječnik iz Velog Iža. Danas je bolnica organizirana kao suvremena psihijatrijska bolnica s posteljama za hospitalizirane bolesnike, kao

⁵⁴ B. DŽELALIJA, I. BOŠNJAK, S. BARBARIĆ, A. VISKOVIĆ, „Zadarsko zdravstvo u razdoblju od završetka Drugog svjetskog rata do danas“, 67 – 76.

⁵⁵ R. JELIĆ, *Zdravstvo u Zadru i njegovu području*“, 9 – 68.

⁵⁶ R. JELIĆ, S. BARBARIĆ, „Kratki pregled zdravstva Zadra u povodu proslave 100. obljetnice pokrajinske bolnice u Zadru“, 5 – 15.

i prostorom za bolesnike u dnevnoj bolnici. U bolnici postoje: Služba za prijam i intermedijarno liječenje, Služba za forenziku, motrenje i vještačenje, Služba za polikliničko-konzilijarnu djelatnost, Služba za liječenje ovisnosti i psihotraumu, Služba za psiho-gerijatriju, Služba za produljeno liječenje. U sklopu bolnice su i suradničke medicinske i dijagnostičke jedinice, poput Ljekarne, Zubne ambulante, Medicinsko-biokemijskog laboratorija, Odjela za znanstveno-istraživački rad s odsjekom za psihologiju i stručnom knjižnicom.⁵⁷

Specijalna bolnica za ortopediju Biograd na Moru

Od 25. rujna 1945. bolnica je radila pod imenom Okružna bolnica. Zbog velikog broja oboljelih od koštano-zglobne tuberkuloze od 1946. bolnica mijenja ime u Bolnica za tuberkulozu kostiju. Tijekom godina, promjenom i poboljšanjem životnih uvjeta, mijenjala se i patologija. U bolnici su se uglavnom liječili bolesnici s kongenitalnim anomalijama, s degenerativnim i reumatskim bolestima i traumama lokomotornog sustava, zbog čega je 1961. bolnica promijenila ime u Ortopedska bolnica. Godine 1964. u bolnici je izvedena prva operacija s halotanskom anestezijom, kao i prva protetska zamjena zgloba kuka. S vremenom su se u bolnici formirali Transfuziološki kabinet, Odjel intenzivne njege, Dječji odjel ortopedije, a izgrađen je i Odjel za fizikalnu terapiju i rehabilitaciju. Od 1994. bolnica se naziva Specijalna bolnica za ortopediju. Organizacijski čine je tri odjela: Ortopedski odjel, Odjel za produženo liječenje i Fizikalni odjel.⁵⁸

Zavod za javno zdravstvo

Godine 1944. otvoren je Kemijsko-bakteriološki laboratorij koji je 1945. promijenio naziv u Sanitarno-epidemiološka stanica. Godine 1952. ova je stanica zajedno s Poliklinikom spojena u Dom narodnog zdravlja s promjenom imena u Higijensko-epidemiološka služba. Od 1962. Higijensko-epidemiološka služba djelovala je u sastavu Medicinskog centra Zadar, a nakon formiranja Zavoda za zaštitu zdravlja 1984. radi kao samostalna zdravstvena organizacija. Od 1994. ova zdravstvena ustanova naziva se Zavod za javno zdravstvo Županije zadarske.⁵⁹

⁵⁷ B. DŽELALIJA, I. BOŠNJAK, S. BARBARIĆ, A. VISKOVIĆ, „Zadarsko zdravstvo u razdoblju od završetka Drugog svjetskog rata do danas“, 67 – 76.

⁵⁸ B. DŽELALIJA, I. BOŠNJAK, S. BARBARIĆ, A. VISKOVIĆ, „Zadarsko zdravstvo u razdoblju od završetka Drugog svjetskog rata do danas“, 67 – 76.

⁵⁹ B. DŽELALIJA, I. BOŠNJAK, S. BARBARIĆ, A. VISKOVIĆ, „Zadarsko zdravstvo u razdoblju od završetka Drugog svjetskog rata do danas“, 67 – 76.

Zavod za zaštitu zdravlja Zadar danas vrši ispitivanja uzoraka vode i hrane, zatim prevenciju različitih epidemiološki važnih bolesti te dijagnostičku obradu kod različitih bolesti od javnozdravstvenog značaja. Zavod za zaštitu zdravlja ima šest službi, i to Epidemiologiju, Zdravstvenu ekologiju, Humanu mikrobiologiju, Školsku medicinu, Prevenciju ovisnosti i Socijalnu medicinu. Zavod za javno zdravstvo djeluje na području cijele Zadarske županije koja obuhvaća gradove Zadar, Pag, Gračac, Benkovac, Biograd na Moru i Obrovac.

ZADARSKO ZDRAVSTVO U DOMOVINSKOM RATU 1991. – 1995.

Opća bolnica Zadar

Na početku Domovinskog rata, u ljeto 1991. Zadar se, kao ključna točka koja spaja jug i sjever Hrvatske, našao gotovo u potpunom okruženju. Komunikacija Jadranskom magistralom bila je prekinuta u mjestu Crno, a tzv. JNA potpomognuta paravojnim formacijama pobunjenih Srba je s brda Križ, bivšeg uporišta Austrougarske vojske, artiljerijskom i snajperskom vatrom kontrolirala dio Jadranske magistrale oko Bibinja i Sukošana te cijeli grad Zadar. U takvoj situaciji u Zadru se organizirala obrana grada s relativno malobrojnim i loše naoružanim pripadnicima Ministarstva unutarnjih poslova (MUP) i dragovoljcima okupljenima u 112. brigadu Zbora narodne garde (ZNG). Njihovo područje djelovanja i odgovornosti protezalo se gotovo od Karlobaga do Vodica. Dijelom zdravstvenih aktivnosti tijekom Domovinskog rata na ovom području rukovodio je Stožer saniteta sjeverne Dalmacije koji je osnovan u kolovozu 1991. godine.

Prvi artiljerijski napad na sam grad dogodio se u rujnu 1991., i to iz vojarni JNA u Zadru, kao odgovor na pokušaj oslobađanja vojarni od strane ZNG i građana samoorganiziranih u postrojbe pri mjesnim zajednicama.

Najteže razdoblje u cijelom Domovinskom ratu grad i bolnica bilježe od 4. do 6. listopada 1991. godine. Tih dana grad je napadnut iz zraka, s mora (neprijateljska topovnjača 6. listopada u popodnevnim satima ispalila je više topovskih projektila po samom središtu grada) i kopna, a neprijatelj je došao do samog ulaza u grad Zadar.

U to vrijeme životi civila i vojnika u samom gradu bili su neposredno izloženi pogibelji jer je sam grad predstavljao prvu crtu bojišnice.

Bolnica je pogodena artiljerijskim projektilima u više navrata, a najveće njezino stradanje dogodilo se 5. listopada 1991. kada je izravno pogođen Odjel pedijatrije u kojem je bio smješten veći dio bolnice i gotovo svi ranjenici (Slika 3).

U toj zgradi naime odvijale su se sve aktivnosti vezane uz zbrinjavanje ranjenih i oboljelih, kako civila tako i vojnika.

Za zbrinjavanje ranjenika opremljene su tijekom rata tri operacijske dvorane, kao i soba za intenzivno liječenje. Bolesnici su, kao i ranjenici, u vrijeme topničkih napada bili smješteni u podrumu Odjela za pedijatriju, odnosno u atomskom skloništu koje je 1989., zajedno s novom zgradom, izgrađeno prvenstveno donacijom uprave i radnika „Tvornice specijalnih alatnih strojeva“ iz Zadra.

Mnogi zdravstveni djelatnici Medicinskog centra Zadar bili su uključeni u borbene postrojbe ZNG, kasnije Hrvatske vojske (HV), kao i u specijalne postrojbe MUP-a. Jedan dio njih bio je uključen već od travnja 1991. u terenskim mobilnim zdravstvenim ekipama. Značajan je doprinos zdravstvenog osoblja Opće bolnice Zadar i djelatnika drugih zdravstvenih ustanova u postrojbama HV tijekom borbenih djelovanja u akciji Maslenica, koja je započela 22. siječnja 1993. i u kojoj je oslobođeno zaleđe grada Zadra, te u akciji Oluja (4. – 7. kolovoza 1995.). Također, dio zdravstvenog osoblja sudjelovao je i u formiranju zdravstvenih ekipa u napuštenoj Općoj bolnici Knin nakon vojno-redarstvene operacije Oluja.

Gotovo svi ranjenici tijekom rata zbrinuti su u Općoj bolnici Zadar koja je bila stožerna zdravstvena ustanova tijekom cijelog rata. U razdoblju od 9. rujna 1991. do 31. prosinca 1993. u zadarskoj bolnici ambulantno je zbrinuto 2362 pripadnika Zbora narodne garde i HV-a, 245 civila (od čega najveći broj, njih 109, tijekom 1991.), 75 pripadnika MUP-a te 30 pripadnika neprijateljske vojske. U istom razdoblju bolnički je zbrinuto 877 pripadnika ZNG-a i HV-a, 234 civila, 31 pripadnik MUP-a te 22 pripadnika neprijateljske vojske.⁶⁰

Zdravstvena služba HV-a u Zadru tijekom Domovinskog rata

112. pričuvna brigada HV-a bila je prva postrojba Hrvatske vojske nastala na sjeverno-dalmatinskom području prvenstveno sa zadatkom obrane grada i sjevernoga dalmatinskog bojišta. Kao što je već navedeno, zona odgovornosti i djelovanja ove brigade protezala se tijekom 1991. gotovo od Karlobaga do Vodica. Značajno je istaknuti da su sve ostale postrojbe na ovom prostoru u daljnjem tijeku rata nastale iz dijelova 112. brigade, a također i sve postrojbe koje su dolazile ratovati na ovo područje (uključujući i djelatne brigade HV) oslanjale su se na 112. brigadu kako logistički tako i u zdravstvenoj skrbi. Na zadarskom području osnovane su od dijelova 112. brigade HV-a i mobiliziranog ljudstva još dvije brigade: 159. pričuvna brigada HV-a sa sjedištem u Sukošanu

⁶⁰ Podatci preuzeti temeljem prijepisa iz arhive Stožera saniteta sjeverne Dalmacije 1991. – 1995.

te 134. pričuvna brigada HV-a sa sjedištem u Biogradu na Moru. Ustrojstvom tih brigada ustrojene su i njihove zdravstvene službe. Kasnije će se formirati i Sedma domobranska pukovnija koja će također imati svoju zdravstvenu službu.

Zdravstvena služba 112. brigade HV-a službeno je osnovana danom osnutka brigade, 28. lipnja 1991. godine. Činili su je zdravstveni i drugi djelatnici koji su se kao dobrovoljci javili u postrojbe tadašnjeg Zbora narodne garde. U početnoj fazi rata 1991. i dijelom 1992. brigada je raspolagala s velikim brojem mobilnih, dobro opremljenih zdravstvenih ekipa, što je bilo neophodno s obzirom na dužinu bojišnice koju je brigada imala u svojoj zoni odgovornosti. Što se tiče zdravstvene struke, brigada se logistički i u ljudstvu prvenstveno oslanjala na resurse Opće bolnice Zadar. Zdravstveno osoblje brigade zbrinjavalo je borbene jedinice formacije bojne, kao i manje jedinice posebne namjene te specijalne jedinice MUP-a. Osnovna koncepcija rada na bojišnici bila je da zdravstvena ekipa bude što bliže crti bojišnice te da se što prije pruži neophodna zdravstvena pomoć ranjenima i povrijeđenima. Uz ekipe vezane za borbene postrojbe na samoj bojišnici, 112. brigada HV-a već je u početku rata osnovala svoj stacionar za ranjene i oboljele. Stacionar je smješten u zgradi odmarališta tvornice „Koka“ iz Varaždina u zadarskoj četvrti Borik. Teži ranjenici i povrijeđeni kod kojih je bilo neophodno bolničko liječenje nakon pružene liječničke pomoći prebacivali su se s bojišnice do Opće bolnice Zadar gdje su se nastavljali liječiti. Postojanjem vojnog stacionara omogućeno je da se lakši ranjenici i bolesnici koji nisu nužno trebali bolničko liječenje liječe u vojnom stacionaru pod nadzorom liječnika i drugog zdravstvenog osoblja. Sam stacionar bio je organiziran tako da je imao 36 kreveta, a bolesnici su imali 24-satnu zdravstvenu njegu liječnika i medicinskih sestara. Funkcioniranje stacionara 112. brigade HV-a omogućilo je da se rasterete kapaciteti bolnice tijekom rata i da bolnica koristi svoje resurse isključivo za najteže ranjenike i bolesnike, one kojima je bilo neophodno operativno liječenje ili liječenje u jedinici intenzivne njege. Svi ostali bolesnici, kao i bolesnici nakon operacije, mogli su se prebaciti u Stacionar 112. brigade HV-a, koji je djelovao kao vojna ratna bolnica od 1991. do 1995. godine. Time je Stacionar 112. brigade HV-a odigrao važnu ulogu u zdravstvenom zbrinjavanju ranjenih i oboljelih tijekom cijelog Domovinskog rata.

Ukupni rad Zdravstvene službe 112. brigade u razdoblju od 28. lipnja 1991. do 31. prosinca 1995. obuhvatio je 35 128 ambulantnih pregleda te 758 hitnih izlazaka i intervencija na bojišnici. U stacionaru brigade liječeno je 1016 bolesnika. Uz to, Zdravstvena služba 112. brigade je svojim zdravstvenim vozilima prevezla 875 bolesnika u različite gradove Hrvatske poput u bolnice u Zagrebu, Rijeci, Opatiji, Lovranu, Varaždinu i Krapini, gdje su ti bolesnici nastavili svoje liječenje

i rehabilitaciju. Od 1016 bolesnika liječenih u Stacionaru 112. brigade HV njih 93 (9,2 %) liječeno je zbog ustrijelnih ozljeda, 195 (19,2 %) zbog eksplozivnih ozljeda, 194 (19,1 %) zbog ostalih ozljeda poput prijeloma, distorzija, opekotine, smrztina, 48 (4,7 %) zbog posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP-a) i 486 (47,8 %) zbog bolesti poput febrilne upale ždrijela i tonzila, bronhitisa, astme, upale pluća, kardiovaskularnih bolesti, visokog krvnog tlaka, urinarnih infekcija s febrilitetom, ulkusne bolesti te koštanih i mišićno-degenerativnih bolesti.⁶¹

ZAKLJUČAK

Pregledom kroz povijest zdravstva u Zadru i na zadarskom području jasno je kako je zdravstvo Zadra oduvijek imalo značajnu ulogu u životima žitelja ovog grada i njemu pripadajuće zajednice. Već od najranijeg doba postojao je neki oblik zdravstvene skrbi za bolesne i nemoćne. Liječenje i pomaganje drugima postupno se razvijalo prateći opći razvoj društva. Zdravstvena se djelatnost razvijala tijekom stoljeća noseći se s problemima ljudskog zdravlja, a važno je istaknuti činjenicu da je na našem području bila organizirana sukladno tadašnjim dostignućima europske i svjetske medicine, i to u gotovo svim povijesnim epohama. U nekim segmentima zdravstvo u Zadru bilo je i znatno ispred drugih sredina. Važno je istaknuti da je Zadar imao prvi Medicinski fakultet u jugoistočnoj Europi u vrijeme Napoleona, da je u Zadru osnovano prvo Društvo Crvenog križa i konačno, da je baš Zadar bio grad u kojem je učinjena prva eter narkoza u istočnom dijelu Europe. Taj razvoj zdravstva nastavlja se i dalje, a osobito se iskazao u našoj nedavnoj povijesti, tijekom Domovinskog rata. Opća bolnica Zadar punih 128 godina služi na opće dobro svim stanovnicima koji joj gravitiraju, a s obzirom na kategoriju i opseg rada njezinih djelatnika, nadmašuje mnoge bolnice istog ranga u Republici Hrvatskoj. I danas Opća bolnica Zadar, kao najveća i najznačajnija zdravstvena ustanova ovog kraja, ima brojne stručne i znanstvene potencijale za daljnji razvoj zdravstva u nadolazećim godinama. Ipak, moramo biti svjesni činjenice da u današnje vrijeme troškovi za zdravstvo uvelike rastu. Sredstva koja se izdvajaju za zdravstvo nisu dovoljna da bi se održala postojeća razina zdravstvene usluge. Posebno su nedostatna za daljnji stručni i osobito znanstveni razvoj, koji je nužan preduvjet za usklađivanje i održavanje zdravstvene usluge u Republici Hrvatskoj s onom u razvijenim zemljama Europe i svijeta.

⁶¹ Podatci preuzeti temeljem prijepisa iz arhiva Zdravstvene službe 112. brigade HV 1991. – 1995.

IZVORI:

- Prijepis iz arhiva Odjela za pravne, kadrovske i opće poslove Opće bolnice Zadar, 2015.
- Prijepis iz arhiva Stožera saniteta sjeverne Dalmacije, 1991. – 1995.
- Prijepis iz arhiva Zdravstvene službe 112. brigade Hrvatske vojske, 1991. – 1995.

LITERATURA:

- Tatjana BUKLIJAŠ, „Kuga: nastajanje identiteta bolesti“, *Hrvatska revija*, 2002, 2, 90 – 94.
- Vladimir DUGAČKI, „Medicina u svijetu, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini u doba dr. fra. Mihovila Sučića (1820-1865)“, u: Anto FRANJIČEVIĆ, Vesna TABAK, Vine MIHALJEVIĆ (ur.), *Dr. fra. Mihovil Sučić (1820-1865), liječnik i kirurg*, Zbornik radova, Udruga đaka Franjevačke klasične gimnazije – Visoko u Zagrebu, Zagreb, 2006., 12 – 17.
- Boris DŽELALIJA, Ivan BOŠNJAK, Stjepan BARBARIĆ, Ante VISKOVIĆ, „Zadarsko zdravstvo u razdoblju od završetka Drugog svjetskog rata do danas (1945.-2008.)“, *Medica Jadertina*, 2008., 38 (3-4), 67 – 76.
- Mirko Dražen GRMEK, *Medicinsko-kirurška škola u Zadru 1806. - 1811.*, Rad JAZU, 323, Zagreb, 1961.
- Mirko JAMNICKI DOJMI, „Zadarska primaljska škola od njezina osnutka 1820. do zatvaranja 1918. godine“, *Acta medico-historica Adriatica*, 2006., 4 (1), 129 - 152..
- Roman JELIĆ, „Od hospitala rektora Bazilija do oslobođenja Zadra (559.-1944.)“, u: Josip DUJELLA (ur.), *Stota obljetnica pokrajinske bolnice u Zadru 1887.-1987.*, Medicinski centar Zadar, Zadar, 1987., 11 – 30.
- Roman JELIĆ, *Zdravstvo u Zadru i njegovu području*, Narodni list, Zadar, 1978.
- Roman JELIĆ, Stjepan BARBARIĆ, „Kratki pregled zdravstva Zadra u povodu proslave 100. obljetnice pokrajinske bolnice u Zadru“, *Medica Jadertina*, 1987., 17(1-2), 5 – 15.
- Victor JOHANSON, „Medical history in Minnesota. A Symposium The Growth of Graduate Medical Education“, *Bulletin of the Medical Library Association Journal*, 1959., 47(1), 12 – 17.
- Marko JUKIĆ, „Anesthesiology activities in Croatia from the first ether narcosis in Zadar in 1847. to 2008.“, *Acta medico-historica Adriatica*, 2010., 8(2), 365 – 376.
- Šimun JURJIŠIĆ, *Glasoviti Zadrani*, Logos, Split, 2009.

Ivo MARINOVIĆ, „Narkoza nekoć i danas: iz povijesti narkoze i analgezije u svijetu i u nas“, *Liječničke novine*, 2009., 79, 43 – 49.

Tomislav RAUKAR, Josip PETRICIOLLI, Franjo ŠVELEC, Šime PETRIČIĆ, *Zadar pod mletačkom upravom 1409.-1797.*, Zadar, 1987.

Mate SUIĆ, *Zadar u starome vijeku*, Prošlost Zadra I, Filozofski fakultet Zadar, Zadar, 1981.

Antun TRAVIRKA, „Tri tisućljeća Zadra“, u: Antun TRAVIRKA (ur.), *Povijest javne rasvjete i elektrifikacije grada Zadra*, Hrvatska elektroprivreda, d. p. Elektra Zadar, Zadar, 1994., 7 – 49.

Martin VABUŠEK, „Služba za unutarnje bolesti“, u: Josip DUJELLA (ur.), *Stota obljetnica pokrajinske bolnice u Zadru 1887.-1987.*, Medicinski centar Zadar, Zadar, 1987., 125 – 129.

SLIKA 1. Spomen ploča na mjestu nekadašnje vojne i civilne bolnice, smještene u samom centru Zadra, u kojoj je djelovao i Medicinski fakultet 1806. – 1811. godine.

SLIKA 2. Današnja upravna zgrada bolnice i nekada je bila upravni paviljon Pokrajinske bolnice u Zadru, a otvorena je 27. lipnja 1887. godine.

SLIKA 3. Odjel pedijatrije u kojem je tijekom Domovinskog rata bio smješten veći dio bolnice i gotovo svi ranjenici, izravno je pogođen topovskim projektilom 5. listopada 1991. godine.

Neven SKITARELIĆ, Robert NEZIROVIĆ, Nataša SKITARELIĆ

A SURVEY OF THE HISTORY OF HEALTH CARE IN ZADAR

SUMMARY

The paper offers a survey of the history of health care in Zadar and wider Zadar area throughout centuries. Based on modern historiographic data, the authors present the development of care for the sick and infirm there since the earliest days. In Roman era, there already were individuals in Zadar who practiced Greek medicine of that time. Diverse medical instruments dating from that era and found in the Zadar area witness thereto. It is particularly noteworthy that the first quarantine hospital was opened in Zadar as early as in 1348, much earlier than it was the case in the Dubrovnik Republic and Venice. In 1806, the French established a school of medicine and surgery in Zadar; this school was at that time entirely identical with medical faculties. In 1821, the first School for Midwives in these lands, which were then under Austro-Hungarian reign, was opened. Furthermore, Zadar was the first city in which – in March 1847 – the first ever ether narcosis in the eastern part of Europe was administered. In 1878, the first organisation of the Red Cross in Croatia, then named *Domoljubna gospojenska zadruga*, was established there. Health care in our lands evidently developed in the course of centuries, following thereby modern achievements in European and world medicine throughout all historic epochs. During the Liberation War, it was of particular importance. The data presented in this paper are a tribute to the research of this part of the history of health care in Zadar.

Keywords: history of health care; Zadar; Zadar General Hospital; Liberation War.